

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Студентски трг 3/III
11000 Београд

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ - ГЕОГРАФСКОГ ФАКУЛТЕТА

Предмет: Извештај о оцени докторске дисертације кандидаткиње Милице Ланговић

Одлуком Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Географског факултета бр. 1238, донетој на седници одржаној 11.07.2024. године, именовани смо за чланове Комисије за оцену докторске дисертације кандидаткиње Милице П. Ланговић (рођ. Тодоровић), под насловом:

ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ ПОВРАТНИХ МИГРАЦИЈА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Након прегледа достављене докторске дисертације, Комисија у саставу др Марија Антић, редовни професор Универзитета у Београду – Географског факултета, др Иван Раткај, редовни професор Универзитета у Београду – Географског факултета и др Наталија Перишић, редовни професор Универзитета у Београду – Факултета политичких наука, подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде докторске дисертације

Кандидаткиња Милица Ланговић је након завршетка мастер академских студија на студијском програму Географија на Универзитету у Београду – Географском факултету, уписала докторске академске студије Геонауке школске 2017/2018. године на истом факултету. На докторским академским студијама положила је све испите предвиђене наставним планом и програмом: Епистемологија друштвене географије, Теорија демографије, Инструменти планирања регионалног развоја, Теоријски правци развоја друштвене географије, Методе и технике демографске анализе и Апликативна друштвена географија, са просечном оценом 10 и стекла услов за пријаву теме и израду пројекта докторске дисертације.

Пријаву теме за израду докторске дисертације кандидаткиња је предала 15.03.2021. године. На седници Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Географског факултета,

одржаној 20.05.2021. године (одлука бр. 523) именована је Комисија за оцену научне заснованости теме докторске дисертације у саставу: др Марија Антић, редовни професор Универзитета у Београду – Географског факултета, др Иван Раткај, редовни професор Универзитета у Београду – Географског факултета и др Наталија Перишић, редовни професор Универзитета у Београду – Факултета политичких наука. Комисија је позитиван Извештај о оцени прихватљивости теме и подобности кандидаткиње за израду докторске дисертације поднела Наставно-научном већу Универзитета у Београду - Географског факултета који је усвојен на седници одржаној 14.07.2021. године (одлука бр. 799). За ментора докторске дисертације Наставно-научно веће одредило је проф. др Даницу Шантић. На седници Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду, одржаној 23.09.2021. године, дата је сагласност на предлог теме докторске дисертације (одлука 02-06 бр. 61206-3691/2-21).

Завршену докторску дисертацију кандидаткиња Милица Ланговић предала је стручној служби Универзитета у Београду – Географског факултета 28. јуна 2024. године ради упућивања на проверу подударности текста коју спроводи Универзитетска библиотека у Београду. Након завршеног поступка електронске провере обима и садржине подударања текста докторске дисертације, ментор је доставио извештај који указује на оригиналност докторске дисертације.

На седници Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Географског факултета, одржаној 11.07.2024. године (одлука бр. 1238), именована је Комисија за оцену докторске дисертације у горе наведеном саставу.

1.2. Научна област докторске дисертације

Докторска дисертација под насловом „Друштвено-географски аспекти повратних миграција у Републици Србији“ припада научној области Геонауке – Географија и ужој научној области друштвена географија, за коју је матичан Универзитет у Београду – Географски факултет. Ментор докторске дисертације је др Даница Шантић, редовни професор Универзитета у Београду – Географског факултета.

1.3. Биографски подаци о кандидату

Милица Ланговић (рођ. Тодоровић) је рођена 23. децембра 1992. године у Лесковцу. Основну школу „Десанка Максимовић“ похађала је у Великој Копашници и Грделици. Средњу Медицинску школу у Лесковцу, смер зубни техничар, завршила је 2011. године. Основне академске студије на Универзитету у Београду - Географском факултету, студијски програм Географија, уписала је школске 2011/2012. године. Током основних академских студија остварила је просечну оцену 9,33. Завршни рад под називом „Демографске последице политике једног детета у Кини“ одбранила је 2016. године са оценом 10 под менторством проф. др Данице Шантић. Мастер академске студије на Универзитету у Београду – Географском факултету, студијски програм Географија, уписала је школске 2016/2017. године и завршила их са просечном оценом 9,86. Мастер рад под називом „Утицај унутрашњих миграција на процес урбанизације у Кини“ одбранила је 2017. године са оценом 10 под менторством проф. др Данице Шантић, и тиме стекла звање мастер географ. Током студија била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Милица Ланговић је 2017. године проглашена за студента генерације на студијском програму Географија. Докторске академске студије - Геонауке на Универзитету у Београду – Географском факултету уписала је школске 2017/2018. године. Све испите предвиђене

наставним планом и програмом на докторским академским студијама положила је у року са просечном оценом 10.

Научно-истраживачка интересовања Милице Ланговић у домену су миграција становништва и географије становништва. У њеним истраживањима посебан акценат је на проблематици повратних миграција, транснационалних миграција, дијаспоре и развоја, еколошких миграција и просторних анализа популационих процеса. До сада је као коаутор објавила два универзитетска уџбеника и једну научну студију. Као аутор и коаутор објавила је више научних радова. Учествовала је на 16 научних конференција у земљи и иностранству.

Ангажована је на различитим истраживачким активностима, те има значајно искуство теренског рада у оквиру друштвене географије и демографије. До сада је учествовала на осам националних и међународних научно-истраживачких пројеката у склопу којих је била ангажована као истраживач, асистент истраживач, сарадник и/или координатор теренских истраживања.

Пројекти на којима је учествовала/учествује су: MIGREC-Migration, Integration and Governance Research Centre, Horizon 2020 (2019–2023); River City Network (RCN) Engaging with Waterways in the Anthropocene (River Morphology Changes and Its Consequences on Population – Case Study River Kolubara) (2023–у току); WageIndicator Cost of Living Data Collection (2022–у току); Планине Србије (2022–у току); WBAware – Migrants talk to migrants (2022–2023); Trajectories of reintegration: The impacts of displacement, migration and return on social change (2021–2022); Serbian repatriates during COVID-19 (2020); Истраживање ставова и намера становништва о пресељавању и утврђивање утицаја миграција на демографско старење у четири јединице локалне самоуправе, у циљу формулисања препорука за креирање мера популационе политике (2019).

Учествовала је на Erasmus+ програму на Географском институту Природно-математичког факултета Универзитета „Св. Кирила и Методија“ у Скопљу, током 2022. године. Исте године је обавила две студијске посете са члановима MIGREC пројекта (Универзитет у Шефилду, Уједињено Краљевство и Хеленска фондација за европску и спољну политику, Грчка). Усавршавала се на стручним школама, семинарима и радионицама из области миграције становништва. У досадашњем академском раду сарађивала је са бројним стручњацима из области географије, демографије, економије, права, физике, геофизике, социјалног рада, социјалне политике и др.

У периоду 2019-2023. године била је ангажована као демонстратор, а затим и асистент на Универзитету у Београду – Географском факултету. Од фебруара 2024. године запослена је у звање истраживача на Институту за Физику у Београду, Универзитета у Београду.

Библиографија

Универзитетски уџбеници:

- Шантић, Д. & Ланговић, М. (2023). *Миграције становништва и кризе у свету*. Београд: Универзитет у Београду - Географски факултет.
- Шантић, Д., Ланговић, М. & Трнавчевић, Н. (2023). *Становништво Европске уније*. Београд: Универзитет у Београду - Географски факултет.

Радови у истакнутом међународном часопису (M22):

- **Langović, M.**, Djurkin, D., Krstić, F., Petrović, M., Ljakoska, M., Kovjanić, A. & Vukašinić, S. (2024). Return migration and reintegration in Serbia: Are all returnees the same?. *Sustainability*, 16(12), 1-21. <https://doi.org/10.3390/su16125118>
- Šantić, D. **Todorović, M.** & Perišić, N. (2021). The ‘New Normal’ in Migration Management in Serbia in Times of the COVID-19 Crisis. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24, 557–575. <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.2015659>

Радови у међународном часопису (M23):

- Kolarski, A., Srećković, V., **Langović, M.** & Arnaut, F. (2023). Energetic solar flare events in relation with subionospheric impact on 6-10 September 2017: data and modeling. *Contrib. Astron. Obs. Skalnat' e Pleso*, 53(3), 138-147. <https://doi.org/10.31577/caosp.2023.53.3.138>
- **Todorović, M.**, Javor, V. & Radić, N. (2021). Emigracioni potencijal mladih u Srbiji. *Migracijske i etničke teme*, 36(2-3), 155-171. <https://doi.org/10.11567/met.36.2.2> (ERIH+ листа)

Радови у националном часопису међународног значаја (M24):

- Ђуркин, Д. & **Тодоровић, М.** (2018). Регионалне разлике у концентрацији становништва Србије, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 167(3), 673–685. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1867673D>

Саопштења са међународног скупа штампана у целини (M33):

- **Langović, M.** & Šantić, D. (2023). Da li druga generacija migranata može doprineti razvoju države porekla? Studija slučaja Republika Srbija, *Zbornik međunarodne znanstvene konferencije “Migracije na rubu Europe: trendovi, politike i izazovi”* (str. 101-113). Zagreb: Institut za migracije i narodnost.
- Вукашиновић, С. & **Тодоровић, М.** (2021). Утицај рударског басена „Колубара“ на развој насеља у општини Лазаревац. *Зборник радова XXVI научног скупа – Регионални развој и демографски токови земаља Југоисточне Европе* (стр. 423-431. Ниш: Универзитет у Нишу - Економски факултет.

Саопштења са међународног скупа штампана у изводу (M34):

- **Langović, M.**, Šantić, D. & Petrović, M. (2024). Factors influencing migration intentions of students of geography at University of Belgrade. *6th Congress of Macedonian Geographers, International Scientific Conference*, Macedonian Geographical Society, Ohrid.
- Šantić, D. & **Langović, M.** (2023). Is demography a real problem for sustainability? *International Scientific Conference “Green Agenda for Western Balkans”*, University of Belgrade - Faculty of Geography, Belgrade.

- **Langović, M. & Šantić, D.** (2023). Highly Skilled Return Migration in Serbia – Policy framework for Effective Governance. *Regional Migration Conference “Reversing the brain drain through the Scientific Diaspora in the Western Balkans”*, Women in Science Network (WSN) – North Macedonia, Skopje.
- Šantić, D., **Langović, M.** & Antić, M. (2023). Adjusting to (a new) life upon return to Serbia: is it a home always sweet home?, *Conference on “Migration in the Western Balkans – Re-thinking crisis narratives”*, University of Belgrade - Faculty of Political Sciences, Belgrade.
- **Langović, M.,** Šantić, D., Apostolovska Toshevska, B., Madjevikj, M. & Ljakoska, M. (2022). Identifikovanje migracionih namera studenata geografije u Srbiji i Severnoj Makedoniji. *Konferencija “Migracije na rubu Europe: trendovi, politike i izazovi”*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Šantić, D., Antić, M., **Langović, M.** & Perišić, N. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on the migration patterns in Serbia. *Conference on “Migration on the edge of Europe: Trends, Policies, and Challenges”*, Institute for Migration and Ethnic studies, Zagreb.
- Trnavčević, N. & **Langović, M.** (2022). There’s no place like home? Emigration intentions of Serbian youth. *Konferencije “Nacionalne manjine, migracije i sigurnost”*, 26. međunarodna znanstvena konferencija, Brijuni.
- Šantić, D., **Todorović, M.** & Pavlović, D. (2021). From Serbia to the West and back – new policies for new dynamics. *Book of Abstracts of the 2nd MIRNet International Conference on “New Dynamics of East–West Migration and Migrant Integration within Europe and beyond”*. Conference online.
- Šantić, D. & **Todorović, M.** (2021). Returnees in Serbia in times of COVID-19. *Book of Abstracts of the Conference on “Crossing borders, connecting cultures”*, 18th IMISCOE Annual Conference online.

Радови у врхунском часопису националног значаја (M51):

- Šantić, D., **Langović, M.** & Djordjević, D. (2023). Urban sustainability through the lens of migration - case study: City of Leskovac, Serbia. *Economic themes*, 61(1), 105-119. <https://doi.org/10.2478/ethemes-2023-0006>
- Шантић, Д. & **Тодоровић, М.** (2021). Између жеља и реалности: Истраживање намера о повратку међу припадницима друге генерације миграната из Србије у Швајцарској, *Зборник Матице српске за друштвене науке*. 177(1), 93-110. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN2177091S>
- **Тодоровић, М.** (2019). Изазови транснационализма међу другом генерацијом српских миграната у Швајцарској. *Гласник Српског географског друштва*, 1(99), 69-90. <https://doi.org/10.2298/GSGD1901069T>

Саопштења са скупа националног значаја штампана у целини (M63):

- **Ланговић, М.** & Шантић, Д. (2024). Повратне миграције у функцији развоја Србије: могућности и изазови. *Зборник радова VI Конгреса географа Србије са међународним учешћем – Quo Vadis Geographia? У сусрет новим географским хоризонтима*. Златибор: Универзитет у Београду - Географски факултет. (прихваћен рад)
- Шантић, Д., Коњевић, Ј. & **Ланговић, М.** (2022). Значај креирања миграционих профила у јединицама локалних самоуправа у циљу оптималнијег управљања миграцијама и њихове интеграције у развојна документа. *Зборник радова IX научно-стручног скупа са међународним учешћем – Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља* (стр. 341-347), Сребрно језеро: Асоцијација просторних планера Србије, Универзитет у Београду - Географски факултет.
- **Тодоровић, М.** (2018). Допринос проучавања миграционих феномена у просторно планерској пракси. *Зборник радова младих истраживача VII научно-стручног скупа са међународним учешћем - Локална самоуправа у планирању и уређењу простора и насеља* (стр. 21-27), Асоцијација просторних планера Србије, Универзитет у Београду - Географски факултет, Град Требиње.
- Лазић, Б. & **Тодоровић, М.** (2017). Демографске прилике општине Коцељева као ограничавајући фактор развоја. *Зборник радова младих истраживача IX научно-стручног скупа са међународним учешћем - Планска и нормативна заштита простора и животне средине* (стр. 81-86), Асоцијација просторних панера Србије, Палић-Суботица: Универзитет у Београду - Географски факултет.

Саопштења са скупа националног значаја штампана у изводу (M64):

- Šantić, D., Antić, M. & **Todorović, M.** (2021). Izazovi u upravljanju migracijama u Republici Srbiji u vreme pandemije COVID-19. *Knjiga apstrakata naučnog skupa - COVID-19: socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije*, Друштво демографа Србије и Центар за демографска истраžивања Института друштвених наука.

Студија и анализа јавне политике која је прихваћена на одговарајућем научном/наставно-научном већу (M123):

- Шантић, Д., Филиповић Д., Спасовски М., Јакопин, Е., Девецић М., Антић, М., Кнежевић, А., Ђорђевић, А., Судимац Мратинковић, Д., Радић, Н., Ђуркин, Д., Јавор, В. & **Тодоровић, М.** (2019). *Истраживање ставова и намера становништва о пресељавању и утврђивање утицаја миграција на демографско старење у четири јединице локалне самоуправе, у циљу формулисања препорука за креирање мера популационе политике*, Универзитет у Београду – Географски факултет.

Остало:

- **Langović, M.** (2022). Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene, Urednik: Danilo Vuković, UNDP Srbija, 2022. *Demografija*, 19, 101-103.

- Javor, V., Todorović, M. & Radić, N. (2020). Migration and youth in Serbia: Attitudes, intentions and motives, *MIGREC: Migrant Integration Workshop*.

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Докторска дисертација кандидаткиње Милице Ланговић под називом „Друштвено-географски аспекти повратних миграција у Републици Србији“ написана је на 204 стране текста А4 формата. Састоји се од 13 основних поглавља: Увод (1-6), Теоријски оквир истраживања повратних миграција (7-26), Преглед истраживања о повратним миграцијама (27-35), Методологија истраживања (36-49), Карактеристике миграционих процеса у Србији (50-59), Повратне миграције у Србији (60-75), Управљање повратним миграцијама у Србији (76-81), Основне демографске и социо-економске карактеристике изабраних Градова (82-100), Резултати истраживања (101-173), Дискусија (174-178), Мере и препоруке (179-181), Закључна разматрања (182-186) и Литература (187-204). Урађена је према стандардима и упутствима Универзитета у Београду, те укључује и пет почетних страна (насловну страну на српском и енглеском језику, страну са подацима о ментору, члановима комисије и датуму одбране докторске дисертације, и страну са сажетком, кључним речима и научном области на српском и енглеском језику) и две стране садржаја. На крају дисертације дати су прилози (анкета и интервјуа), списак табела и слика, кратка биографија кандидаткиње, као и потписана изјава о ауторству, изјава о истовестности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу. Дисертација укључује 89 табела и 70 слика (карте, шеме и графикони). У изради докторске дисертације коришћено је 383 релевантних извора иностране и домаће литературе.

Докторска дисертација садржи следећа поглавља:

1. УВОД

- 1.1. Предмет, циљеви, задаци и значај истраживања
- 1.2. Радне хипотезе
- 1.3. Фазе израде докторске дисертације

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА ПОВРАТНИХ МИГРАЦИЈА

- 2.1. Дефиниција појма
- 2.2. Типологија повратних миграција
- 2.3. Главни теоријски приступи
- 2.4. Појам и аспекти реинтеграције
- 2.5. Повратне миграције као потенцијал развоја
- 2.6. Политички оквир

3. ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА О ПОВРАТНИМ МИГРАЦИЈАМА

- 3.1. Преглед досадашњих истраживања у свету
- 3.2. Преглед досадашњих истраживања у Србији

4. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

- 4.1. Дефинисање просторног оквира истраживања
- 4.2. Циљна група теренског истраживања
- 4.3. Извори података
 - 4.3.1. Пописна грађа као извор података о повратним миграцијама
- 4.4. Опште методе истраживања

4.5. Микс метода као главна методолошка пропозиција

4.5.1. Анкетно истраживање

4.5.2. Интервју

4.6. Методе и технике обраде података пописне статистике

4.7. Методе и технике обраде података теренског истраживања

5. КАРАКТЕРИСТИКЕ МИГРАЦИОНИХ ПРОЦЕСА У СРБИЈИ

5.1. Досељено становништво у Републици Србији

5.2. Лица на раду - боравку у иностранству

6. ПОВРАТНЕ МИГРАЦИЈЕ У СРБИЈИ

6.1. Кретање броја повратних миграната

6.2. Просторни аспект повратних миграција

6.3. Социо – демографске карактеристике повратника

6.4. Детерминанте повратних миграција

6.5. Државе пријема

7. УПРАВЉАЊЕ ПОВРАТНИМ МИГРАЦИЈАМА У СРБИЈИ

8. ОСНОВНЕ ДЕМОГРАФСKE И СОЦИО-ЕКОНОМСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ИЗАБРАНИХ ГРАДОВА

8.1. Демографске карактеристике

8.2. Миграције становништва

8.3. Повратне миграције

8.4. Карактеристике социо-економског развоја

9. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

9.1. Емиграција

9.2. Живот у иностранству

9.3. Повратне миграције

9.4. Процес реинтеграције

9.5. Повратне миграције и развој

10. ДИСКУСИЈА

11. МЕРЕ И ПРЕПОРУКЕ

12. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

12.1. Предлог будућих истраживања

12.2. (Ре)дефинисање концепта повратних миграната

13. ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОГ 1

ПРИЛОГ 2

СПИСАК ТАБЕЛА

СПИСАК СЛИКА

БИОГРАФИЈА

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

У *уводном поглављу* дат је осврт на значај тематике миграција становништва у географским истраживањима. Посебно је истакнута важност процеса повратних миграција као значајног вида просторне мобилности са којима се Република Србија суочава последњих деценија. Објашњене су карактеристике миграционог циклуса, дефинисан је предмет истраживања, постављени су циљеви и задаци истраживања, те је објашњен значај докторске дисертације. Наведено је да је истраживање дисертације сагледано кроз призму друштвено-географског

концепта и то са просторног, демографског, социјалног и економског аспекта. Постављене су хипотезе чија ће се релевантност потврдити кроз даљи ток рада. Ово поглавље садржи осврт на сваку од фаза израде докторске дисертације.

У оквиру другог поглавља *Теоријски оквир истраживања повратних миграција* дата је дефиниција и типологија повратних миграција, са посебним освртом на концепт добровољности и принудности. Дискутовано је о главним теоријским приступима, при чему су издвојене релевантне теорије о миграцијама које сагледавају процес повратка. Дато је објашњење појма и аспеката реинтеграције, као интегралног сегмента повратних миграција. У овом поглављу повратне миграције су сагледане у контексту развоја државе порекла. Акцент је на теоријском објашњењу значаја финансијског, људског и социјалног капитала повратника у домену социо-економског развоја, и у контексту демографског развитка. Процес повратних миграција у овом поглављу сагледан је из угла политика које спроводе државе порекла. Истакнуто је да је адекватно управљање повратним миграцијама карактеристика незнатног броја земаља, при чему су издвојени примери добре праксе држава које спроводе адекватне мере према овом типу просторне мобилности. Осим тога, наведена су и најважнија документа на глобалном нивоу која повратне миграције таргетирају у контексту значаја њиховог управљања.

Преглед истраживања о повратним миграцијама представља треће поглавље докторске дисертације у оквиру којег је детаљно дат преглед истраживања на тему повратних миграција од 60-их година прошлог века. Сагледани су резултати истраживања о овом процесу на глобалном нивоу, првенствено у домену фактора повратка, карактеристика процеса реинтеграције и улоге повратника у процесу развоја. Осим тога, представљени су резултати истраживања из наведене проблематике која су спроведена у Србији. Истакнуто је да су се истраживачи овим процесом у Србији до сада бавили првенствено са становишта повратка високообразованих лица и значаја њиховог финансијског и људског капитала, транснационалног предузетништва, испитивања ставова и намера чланова дијаспоре у контексту повратка у државу порекла, утврђивање фактора који су подстакли повратак миграната током пандемије COVID-19 и улози државе у поступку управљања повратним миграцијама у кризним временима, првенствено у контексту будућих миграционих планова повратника.

Методологија истраживања објашњена је у четвртном поглављу. Најпре је дефинисан просторни оквир истраживања. Истакнуто је да је теренско истраживање спроведено на простору четири јединице локалних самоуправа у Републици Србији - Граду Лесковцу, Граду Зајечару, Граду Ужицу и Граду Зрењанину, и дефинисана је циљна група теренског истраживања. У овом поглављу дат је преглед извора података који су коришћени у докторској дисертацији, као и опште методе. Осврт је и на методолошком оквиру пописне статистике у домену евидентирања повратних миграната у Србији и лица на раду – боравку у иностранству. Говорећи о теренском истраживању, истакнута је важност примењеног микс методског истраживања, које се заснива на анкетном истраживању и интервјуу, те су објашњени кораци у поступку реализације рада на терену. Посебно је објашњен широк спектар метода и техника обраде података пописне статистике и теренског истраживања.

У оквиру петог поглавља *Карактеристике миграционих процеса у Републици Србији* представљени су основни видови просторне мобилности становништва у Србији, са акцентом на досељеном становништву и лицима на раду и боравку у иностранству. У оквиру дела о досељеном становништву, фокус је и на анализи резултата примењеног

индекса концентрације досељеног становништва и Симсоновог индекса разноликости. Сагледани су резултати пописне статистике о броју и уделу лица на раду – боравку у иностранству. Анализа је укључила осврт на социо-демографске карактеристике ових лица, и кретање њиховог броја и удела према различитим просторним нивоима (статистички региони; ниво општина/Градова; тип насеља).

У шестом поглављу *Повратне миграције у Републици Србији* обрађени су и анализирани подаци пописне статистике о повратним миграцијама у земљи. Основу анализе чине подаци о броју повратних миграната, просторном аспекту повратних миграција, социо-демографским карактеристикама повратника, детерминантама повратних миграција и државама пријема. Обрађени су подаци пописне статистике према статистичким регионима, на нивоу општина/Градова и нивоу насеља. Посебан значај везан је за анализу резултата Спирманове корелације и корелационих матрица одабраних показатеља. Дат је приказ општина/Градова у којима је број повратника већи од броја лица на раду – боравку у иностранству, и оних територијалних јединица које се одликују већим бројем лица на раду – боравку у иностранству у односу на број повратника.

Управљање повратним миграцијама у Србији представља седмо поглавље које има за циљ да представи законодавни и стратешки оквир управљања повратним миграцијама у Републици Србији. Представљена су основна начела ових докумената у домену проблематике повратних миграција. Истакнуте су и институције које се баве питањима миграција становништва у држави. У оквиру овог поглавља наведене су и невладине и међународне организације које се баве питањима повратних миграција у Србији.

Осмо поглавље бави се *Демографским и социо-економским карактеристикама изабраних Градова*. У склопу сегмента о демографским карактеристикама анализирани су подаци пописне и виталне статистике. Део поглавља о миграцијама становништва бави се питањима досељеног становништва и броја лица на раду - боравку у иностранству. Сагледани су и резултати научно-истраживачког пројекта у домену ставова и намера становништва према миграцијама спроведеног у наведеним Градовима 2019. године од стране Универзитета у Београду – Географског факултета. Повратне миграције су у овом поглављу сагледане на нивоу насеља, са аспекта броја и удела повратних миграната у укупној популацији. Треба споменути да се део анализе базира на резултатима Пирсонове корелације, као и индексу промена. Приликом анализе социо-економских карактеристика изабраних Градова узети су у разматрање индекс друштвеног развоја, степен развијености према Уредби из 2014. године и индекс социо-економског притиска.

У деветом поглављу представљени су *Резултати теренског истраживања*. Најпре су представљене социо-демографске карактеристике испитаника анкетног истраживања, а затим и интервјуа. Након тога је свеобухватно сагледан сваки од елемената миграционог циклуса, почевши од процеса емиграција, живота у иностранству (процес интеграције и карактеристике транснационалног ангажовања), повратних миграција, реинтеграције повратника и улоге повратних миграција у процесу развоја. Посебан акценат је на процесу повратних миграција, реинтеграције и улози повратних миграната у функцији развоја државе порекла. У складу са начелима микс методског истраживања, анализа се базира на примени различитих статистичких метода и техника (Спирманов коефицијент корелације, кростабулација, Хи-квадрат тест независности, Ман-Витнијев У тест, Крушкар-Волисов Х тест) који су коришћени у поступку обраде података анкетног истраживања. Подаци интервјуа су сагледани кроз оквир сличности и разлика у ставовима испитаника на дате

теме, при чему су издвојени релевантни цитати. Целокупан сегмент докторске дисертације употпуњен је табеларним и графичким прилозима.

О резултатима теренског истраживања *Дискутовано* је у десетом поглављу. Акцент је био на сагледавању резултата теренског истраживања и компарацији истих са резултатима пређашњих истраживања из области повратних миграција. Наглашена је важност породице у процесу повратка, те је истакнуто је да породичне разлоге као факторе повратка треба детаљније истражити у будућим истраживањима како би се процес повратних миграција свеобухватно сагледао. Утврђено је да су резултати докторске дисертација у складу са истраживањима која су спроведена у Србији у домену улоге повратних миграната у процесу развоја државе порекла. С тим у вези истакнуто је да су повратни мигранти важан развојни потенцијал, али да је неопходна значајнија подршка како би тај потенцијал био искоришћен на адекватан начин.

У једанаестом поглављу под називом *Мере и препоруке* дат је предлог мера и активности које би требале бити укључене у склопу миграционе политике на локалном нивоу у домену добровољних повратних миграција, реинтеграције повратника и њихове улоге у процесу развоја. Истакнута је важност јачања капацитета запослених лица на локалном нивоу у домену управљања повратним миграцијама, као и то да питања везана за овај процес морају бити у надлежности једне институције. Осим тога, наглашена је важност остваривања веза између јединица локалних самоуправа и чланова дијаспоре, првенствено са циљем подстицања њиховог повратка.

Дванаесто поглавље *Закључна разматрања* систематизује све обрађено у докторској дисертацији, са посебним нагласком на најважније резултате истраживања. У склопу овог поглавља дат је осврт на резултате постављених хипотеза у контексту њиховог прихватања, делимичног прихватања или оповргавања. Велика пажња посвећена је сету предлога о будућим истраживањима из области повратних миграција на простору Републике Србије. Посебан осврт је и на могућностима (ре)дефинисања концепта повратних миграната. На основу резултата истраживања, стекли су се услови да се о овој теми дискутује аргументовано, те да остали истраживачи који се баве миграцијама становништва дају допринос овој дебати, а све са циљем јаснијег разумевања проблематике повратних миграција.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

Докторска дисертација кандидаткиње Милице Ланговић под називом „Друштвено-географски аспекти повратних миграција у Републици Србији“ представља самостално и оригинално научно дело. Кандидаткиња је у докторској дисертацији обрадила изузетно значајну и актуелну тему из уже научне области друштвена географија у којој су коришћена савремена теоријска сазнања и методолошки приступи у прикупљању, обради и анализи резултата теренског истраживања и пописне статистике, као и презентовању добијених резултата, чинећи, на тај начин, заокружену истраживачку целину. Како је процес повратних миграција један од најважнијих видова просторне мобилности становништва у Србији, обрада ове проблематике у докторској дисертацији говори у прилог њеној савремености и актуелности.

У свом истраживању кандидаткиња је комплексно сагледала теоријска схватања процеса повратних миграција, разноврсну научну и стручну литературу, користила је различите изворе података, спровела је теренско истраживање, применила је бројне релевантне методе и технике анализе и обраде података, и показала изразито висок ниво стручности и разумевања овог сложеног процеса присутног на простору Републике Србије.

Докторска дисертација Милице Ланговић, као оригинално научно дело, доприноси развоју научне мисли из области друштвене географије. Опсежно теренско истраживање које је кандидаткиња спровела у четири јединице локалних самоуправа у Србији доприноси аутентичности докторске дисертације. Посебан значај огледа се у апликативности резултата истраживања, и то првенствено у домену унапређења законодавног и стратешког оквира. Савременост и оригиналност теме докторске дисертације потврђени су кроз објављивање резултата истраживања у националним и међународним часописима, као и кроз радове и саопштења на домаћим и међународним конференцијама.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

У изради докторске дисертације кандидаткиња је користила обимну и разноврсну научну и стручну литературу, у складу са предметом, циљевима и задацима истраживања. Укупно је користила 383 извора домаће и међународне литературе, која укључују научне радове, универзитетске уџбенике, поглавља у монографијама, саопштења са научних конференција, пројекте, бројна законодавна и стратешка документа и др. Осим тога, користила је различите статистичке публикације, као и необјављене податке Републичког завода за статистику које је добила посебним захтевом. Списак коришћене литературе и интернет извора представља врло важну архиву извора литературе и документације која на директан или индиректан начин третира проблематику повратних миграција у међународним и националним оквирима.

Прегледом литературе и повезивањем исте у логичке целине у различитим деловима докторске дисертације, кандидаткиња Милица Ланговић је показала изразиту научну зрелост и висок ниво познавања резултата истраживања присутних у анализираној референтној литератури. Коришћену литературу је реферисала у складу са правилима и организовала према латиничном и ћириличном писму.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

Методолошки оквир истраживања докторске дисертације укључује приказ различитих коришћених извора података и објашњења бројних научних метода које су примењене током различитих фаза њене израде. На основу детаљног увида у литературу о третираној проблематици, утврђено је да су примењене научне методе и технике које нису до сада коришћене у студијама миграција у Србији и то са аспекта њихове систематичности и интегрисаности. Посебну научну вредност докторској дисертацији даје умрежавање просторних, демографских и социо-економских података, а посебно података теренског истраживања. Коришћењем, обрадом и анализом наведених података, дошла је до сазнања од изузетне научне вредности. Важно је истаћи да су обрађени подаци званичне пописне статистике на нивоу Републике Србије и различитим територијалним нивоима (статистички региони, општине/Градови, ниво насеља), док је теренско истраживање спроведено у четири јединице локалних самоуправа у Србији (Град Лесковац, Град Зајечар, Град Ужице и Град Зрењанин).

Поред општих метода (методе индукције и дедукције, методе анализе и синтезе, статистички метод, метод класификације, метод дескрипције, метод опсервације, компаративни метод, картографски метод и др), примењене су и бројне специфичније савремене методолошке пропозиције признате у географским истраживањима и друштвеним наукама. У процесу теренског истраживања, примењено је микс методско истраживање које је пре свега подразумевало поступак формирања анкете и интервјуа. Организација и реализација комплексног теренског истраживања, као и обрада и анализа података истог потврђује да кандидаткиња поседује одговарајуће научне компетенције за самостални научно-истраживачки рад највишег квалитета. Посебно истичемо да је циљна група истраживања докторске дисертације веома специфична, те да је кандидаткиња уложила велике напоре у домену укључивања популације повратних миграната у истраживање. Додатна вредност у анализи процеса имају и интервјуи које је обавила са различитим заинтересованим странама из области миграције становништва.

С обзиром на то да дисертација укључује широк спектар података, кандидаткиња Милица Ланговић је методе и технике које је применила у истраживању објаснила у оквиру два поглавља. Најпре се усмерила на методе и технике обраде података пописне статистике у склопу којих је применила Спирманов коефицијент корелације, Спирманову мултикорелациону анализу, Пирсонов коефицијент корелације, индекс промене, индекс концентрације досељеног становништва и Симпсонов индекс разноликости. Затим је применила и методе и технике обраде података теренског истраживања, где је применила кростабулацију, Хи-квадрат тест независности, Спирманов коефицијент корелације, Ман-Витнијев У тест, Крушкар-Волисов Х тест. Применом наведених метода и техника, тестиране су постављене хипотезе истраживања. Подаци су обрађени у SPSS програму. Резултате истраживања представила је табеларно и графички, при чему је за просторну визуелизацију података применила QGIS.

Анализирајући резултате који су приказани у докторској дисертацији Комисија је става да је предметна дисертација произашла из научно-истраживачког рада заснованог на признатим методама, да су добијени резултати валидни, те да су резултати до којих је кандидаткиња дошла у докторској дисертацији, применом наведених метода и техника, од изузетне научне вредности.

3.4. Применљивост остварених резултата

Комисија је становишта да остварени резултати докторске дисертације имају научни и апликативни значај. Посматрано са научног становишта, свеобухватни приступ истраживања пружа увид у одређене карактеристике повратних миграција у Србији о којима до сада нису постојала систематична истраживања у научној и стручној јавности. Стога, резултати истраживања омогућавају проширење научног сазнања о карактеристикама овог процеса и целокупног миграционог циклуса повратника и представљају полазну основу за даља истраживања на ову тему у наредном периоду. Широк спектар примењених савремених метода и иновативне идеје остављају простора да се методолошки оквир истраживања у будућности надогради са различитих аспеката. С тим у вези, докторска дисертација представља адекватну основу за специфичнија, дубинска проучавања дате проблематике.

Апликативни значај остварених резултата огледа се кроз предлог мера и препорука које су дате у функцији адекватног управљања процесом повратних миграција. База података,

заснована на резултатима истраживања, као и архива извора литературе и документације, може имати велики важност приликом израде докумената од значаја и унапређења законодавног и стратешког оквира у погледу повратних миграција, реинтеграције повратника и улоге повратника у процесу развоја Србије.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

Кандидаткиња Милица Ланговић је кроз рад на докторској дисертацији потврдила да поседује све потребне научно-истраживачке способности за организовање и реализацију комплексног научног истраживања. То се првенствено огледа кроз преглед коришћене референтне домаће и међународне литературе, конципирање методологије, организацију, обраду и анализу статистичких података, спровођење, обраду и анализу резултата теренског истраживања, предлог мера и препорука у домену управљања повратним миграцијама и доношење релевантних научних закључака, које је у докторској дисертацији интерпретирала у складу са законским правилима.

Од почетка своје академске каријере кандидаткиња се усмерила према области друштвене географије. Током досадашњег научно-истраживачког рада објавила је бројне публикације, међу којима су универзитетски уџбеници, научни радови, научна студија, саопштења са националних и међународних конференција и слично. Осим тога, била је ангажована на бројним научно-истраживачким активностима. Сарађивала је са различитим стручњацима из области географије и сродних наука. Кроз свој рад на докторској дисертацији, као и наведене остварене резултате, кандидаткиња је показала да је у потпуности савладала методе научног рада и доказала да поседује потребне способности, вештине и искуство за будући самосталан научно-истраживачки рад.

Узимајући све наведено у обзир, Комисија сматра да се након одбране докторске дисертације кандидаткиња Милица Ланговић самостално може бавити научно-истраживачким радом из области друштвене географије.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Научни резултати до којих је кандидаткиња дошла у докторској дисертацији имају значајан научни допринос у области друштвене географије, географије становништва и миграција становништва. Међу најважнијим доприносима издвајају се следећи:

- Проширење сазнања о карактеристикама процеса повратних миграција и реинтеграције повратника у Србији.
- Примена различитих метода и техника које до сада систематично и интегрално нису коришћене у истраживањима миграција становништва у Србији.
- Самостално организовање теренског истраживања у четири јединице локалних самоуправа у Србији и прикупљање података од изузетног научног значаја.
- Утврђивање да је процес повратних миграција у Србији интензивнији према територијалним јединицама које се одликују већим степеном социо-економског развоја.
- Издвајање две групе испитаника (повратних миграната) чије се карактеристике миграционог циклуса у значајној мери разликују према њиховим социо-

демографским одликама, времену иселјавања, дужини боравка у иностранству, разлозима повратка, искуству реинтеграције и намерама о останку, односно секундарној емиграцији. Прву категорију чине лица која су се иселили током 60-их и 70-их година 20. века, док друга категорија повратника укључује лица која су се иселила претежно током 80-их и 90-их година прошлог века и на почетку 21. века.

- Истицање породичних вредности као изузетно важних фактора повратка, те с тим у вези и потребе њиховог комплекснијег сагледавања у будућности.
- Издавање предлога, мера и препорука које могу бити значајне приликом формирања миграционих политика на локалном нивоу у домену добровољних повратних миграција, реинтеграције повратника и њихове улоге у процесу развоја.
- Предлог о (ре)дефинисању концепта повратних миграција. С обзиром на то да не постоји јединствена дефиниција појма који се односи на лица која одређени временски период бораве у иностранству, и након тога се врате у државу порекла.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Досадашња истраживања на тему повратних миграција у Србији сагледавала су овај процес фрагментирано. Докторска дисертација Милице Ланговић иде корак даље и из друштвено-географске перспективе свеобухватно истражује ову проблематику пружајући значајне научне резултате. Добијени резултати проширују научна сазнања на тему миграција становништва, и имају изузетан значај за друштвено-географска истраживања. С обзиром на мултидисциплинарни приступ, резултати докторске дисертације су значајни и за теоријска разматрања других сродних научних дисциплина које проучавају просторну мобилност становништва.

Кандидаткиња је у докторској дисертацији применила савремени и оригинални приступ у проучавању тематике повратних миграција у Србији. Посебно истичемо да је кандидаткиња обрадила и анализирала податке пописне статистике који се односе на различите територијалне нивое простора Србије, као и да је спровела теренско истраживање и обрадила и анализирала податке истог. Добијени резултати су изузетно важни за свеукупно разумевање проучаваног процеса. Због тога, резултати истраживања и представљен методолошки оквир истраживања треба да буду користан прилог научној и стручној пракси која се бави истом или сличном проблематиком. Представљен и примењен методолошки оквир истраживања може послужити као основа за будућа истраживања која се баве истом или сличном проблематиком.

4.3. Верификација научних доприноса

Током периода израде докторске дисертација Милица Ланговић је објавила више научних радова (поглавље 1.3. Биографски подаци о кандидату). Међу наведеним радовима истиче се рад у међународном часопису на SCI листи (први аутор), који је садржински повезан са докторском дисертацијом.

- **Langović, M., Djurkin, D., Krstić, F., Petrović, M., Ljakoska, M., Kovjanić, A. & Vukašinić, S. (2024).** Return migration and reintegration in Serbia: Are all returnees the same?. *Sustainability*, 16(12), 1-21. <https://doi.org/10.3390/su16125118>

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

Након детаљног прегледа докторске дисертације и познавања научног рада кандидаткиње Милице Ланговић (рођ. Тодоровић), комисија је донела следеће закључке:

- Кандидаткиња Милица Ланговић урадила је докторску дисертацију под називом „Друштвено-географски аспекти повратних миграција у Републици Србији“ према свим правилима, и у складу са прихваћеном темом и пријавом на које је Универзитет у Београду дао сагласност. Израда дисертације заснована је на географском аспекту истраживања и припада научној области Геонауке и ужој научној области друштвена географија за коју је матичан Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Приликом израде докторске дисертације користила је обимну домаћу и међународну литературу и различите изворе података. Посебну вредност докторској дисертацији даје теренско истраживање које је спровела у четири јединице локалних самоуправа у Србији. Захваљујући теренским истраживањем, креирала је базу података која може бити примењена и у будућим истраживањима.
- Дисертација представља резултат посвећеног истраживачког рада, базираног на примени релевантних научних метода. Значај докторске дисертације огледа се у применљивости добијених резултата за потребе израде различитих стратегија из домена миграција становништва и одрживог развоја.
- Комисија је мишљена да докторска дисертација Милице Ланговић представља свеобухватни и оригинални научни рад, што је потврдио и систем провере подударности текста Универзитетске библиотеке у Београду. Као таква, представља значајан научни допринос из области друштвене географије.
- Увидом у научне резултате Милице Ланговић можемо констатовати да кандидаткиња поседује изузетне научне компетенције. До сада је као коаутор објавила два универзитетска уџбеника и једну научну студију. Као аутор и коаутор објавила је више научних радова, међу којима се посебно истичу три рада у часописима на SCI листи (два рада у категорији M22; један рад у категорији M23), један рад у часопису на ERIN+ листи (M23) и један рад у часопису категорије M24. Истичемо да кандидаткиња има као први аутор објављен рад у научном часопису реферисаном у WoS бази, као и објављен рад у самосталном ауторству у националном часопису из научне области Геонауке - Географија, те да испуњава услове за оцену и јавну одбрану докторске дисертације, прописане Правилником о докторским студијама Универзитета у Београду - Географског факултета.
- Научну афирмисаност Милице Ланговић потврђују и досадашња ангажовања на осам националних и међународних научно-истраживачких пројеката. Имала је прилику да се усавршава на стручним школама, семинарима и радионицама из области миграција, и да учествује на Erasmus+ програму (Северна Македонија). Осим тога, била је у студијским посетама Универзитету у Шефилду (Уједињено Краљевство) и Хеленској фондацији за европску и спољну политику (ELIAMEP) (Грчка), у оквиру H2020 пројекта. Учествовала је на бројним научним конференцијама у земљи и иностранству.

Имајући у виду претходно наведене ставове, а на основу Закона о високом образовању и Статута Универзитета у Београду - Географског факултета, Комисија предлаже Наставно-научном већу Универзитета у Београду – Географском факултету да усвоји дати Извештај и прихвати позитивну оцену докторске дисертације кандидаткиње Милице Ланговић под

називом „Друштвено-географски аспекти повратних миграција у Републици Србији“, стави је на увид јавности и проследи на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду.

У Београду,

Комисија:

др Марија Антић, редовни професор
Универзитет у Београду – Географски факултет

др Иван Раткај, редовни професор
Универзитет у Београду – Географски факултет

др Наталија Перишић, редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет политичких наука